

TÜRKİYE'DE TEVERRUK ve YENİDEN YAPILANDIRMADA TEVERRUKA ALTERNATİF BİR ÜRÜN OLARAK YENİDEN YAPILANDIRMA TEKAFÜL FONU

Mustafa Afşın SANCAR^a

Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Türkiye

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru: 7 Ekim 2019

Kabul: 31 Aralık 2019

JEL Sınıflandırma:

G21

Anahtar Kavramlar:

Tevrük,
Organize Tevruk,
Banka Tevruğu,
Emtia Murabahası,
Tekafül,
Faiz,
Katılım Bankacılığı

ÖZ

Son on - on beş yıllık dönemde Türkiye'deki katılım bankacılığı sektörünün birçok alanına yayılan bir uygulama olan organize tevruk ya da banka tevruğu, küresel olarak da İslami finans alanında çok büyük bir yer edinmiştir. Finansal açıdan faizli işlemlerde olduğu gibi kârlı nakit alışverişine benzer bir imkan sunan organize tevruk uygulaması, sabit getirisi ile bankalar açısından risk içermeyişi ve operasyonel kolaylığı dolayısı ile sektörde kendisine artan oranda yer bulmaktadır. Fıkıh alimlerinin bu uygulamayı genel olarak İslami finansa uygun bulmaması ve sadece bazı alimlerin başka alternatif olmayan durumlarda birçok kısıtlamalar ile kullanımına cevaz vermesi, uygulamanın yayılma hızını kısıtlarken, akademisyenler ve diğer paydaşlar tarafından da uygulamanın katılım bankacılığının ilkeleri ve hedefleri ile uyumlu olmadığı yönündeki eleştiriler ciddi tartışmalara yol açmaktadır. Yöneltilen eleştirilere yönelik bankacılık tarafının verdiği cevap ise organize tevrukun uygulandığı alanlarda alternatif bir finansal ürünün bulunmadığı ve uygun alternatifler olduğu takdirde bu uygulamanın kullanımından kaçınılacağı yönündedir. Organize tevrukun en yaygın olarak kullanıldığı alanların başında kredi borcunu planlandığı şekilde ödeyemeyen müşteriler için kredinin yeniden yapılandırılması alanı gelmektedir. Bu makalenin amacı genel olarak tasvip edilmeyen organize tevruk uygulamasının yeniden yapılandırma alanındaki kullanımına alternatif olarak tekafüle dayalı bir çözüm önerisi sunmaktır.

^a **Sorumlu Yazar:** Türkiye Katılım Bankaları Birliği Danışma Kurulu, Uzman; İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Uluslararası Finans Bölümü, Doktora Öğrencisi. E-posta: muafsan@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0002-1132-9843>

Kaynak göster: Sancar, M.A. (2019). Türkiye'de Tevruk ve Yeniden Yapılandırmada Tevrukta Alternatif Bir Ürün Olarak Yeniden Yapılandırma Tekafül Fonu. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 5(2) 169-195.

TAWARRUQ IN TURKEY AND AN ALTERNATIVE INSTRUMENT TO DEBT RESTRUCTURING THROUGH TAWARRUQ: DEBT RESTRUCTURING TAQAFUL FUND

Mustafa Afşın SANCAR^b

Participaion Banks Association of Turkey, Turkey

ARTICLE INFO

Article history:

Received: October 7, 2019

Accepted: December 31, 2019

JEL Classification:

G21

Keywords:

Tawarruq,
Organized Tawarruq,
Banking Tawarruq,
Commodity Murabaha,
Taqaful,
Interest,
Islamic Banking

ABSTRACT

Organized tawarruq or bank tawarruq (including commodity murabaha, reverse murabaha etc.), is an application that is widely used in the global Islamic finance market today and it has been expanding rapidly in Turkish Islamic banking sector as well during the last decade. Due to its resemblance to profit added cash transaction from a financial perspective, not containing risk with its fixed return and its operational convenience, organized tawarruq finds a bigger role for itself in the sector. Because the fiqh scholars do not approve tawarruq as a main stream instrument to use, its speed of transmission is reduced and criticism from academicians that tawarruq is not compatible with Islamic banking principles and goals causes big discussions. The answer of the bankers to this discussion is that there is no viable option to organized tawarruq and if there would be one, they would apply it. Debt restructuring for the customers who can not continue with the payment installments as planned at the beginning of the transaction, is one of the main fields that the instrument is widely used in the sector. The purpose of this article is to offer an alternative to organized tawarruq used in debt restructuring through a takaful based solution.

^b **Corresponding Author:** Participaion Banks Association of Turkey Advisory Board, Specialist; Istanbul Sabahattin Zaim University, Islamic Economics and International Finance Department, PhD Student. E-mail: muafsan@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0002-1132-9843>

To cite this article: Sancar, M.A. (2019). Tawarruq In Turkey AND an Alternative Instrument to Debt Restructuring Through Tawarruq: Debt Restructuring Taqaful Fund. *Journal of Islamic Economics and Finance*, 5(2), 169-195.

Teverruk, çok erken dönemlerden itibaren nakit ihtiyacını karşılamak fakat bunu yaparken faizden de kaçınmak isteyen Müslüman bireylerin kullandıkları bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu amaçla, kişinin bir satıcıdan taksitli olarak mal alıp bir başka alıcıya peşin olarak satması ve böylece nakit ihtiyacını gidermesi şeklinde tatbik edilmiştir. Bu hali ile fukaha tarafından genel olarak hoş karşılanmamakla birlikte cevaz verilen teverruk günümüzde de bireysel olarak yer yer kullanılmaktadır.³ Herhangi bir tüccarın normal koşullar altında ekonomik rasyonelite içerisinde tercih etmeyeceği uygulama beklenildiği gibi tarihte de çok geniş kullanım alanları bulmamış, acil nakit ihtiyacı oluşan durumlarda başka bir alternatifin olmaması halinde genellikle kullanılan bir yöntem olarak pratiğe dökülmüştür.

Ancak 2000 yılında Suudi Arabistan'da bankaların kullanımı ile başlayan ve günümüzde faizsiz bankalarda çok büyük hacimlere ulaşan organize teverruk ile bu finans yönteminin İslami finans alanındaki rolü bambaşka bir yola girmiştir.⁴ İslami finansın temelinde yer alan faiz yasağı, yani nakdin kredi olarak verilip üzerine kar eklenerek tahsil edilmesi işleminin yasak olması hasebi ile temel enstrümanlar arasında karlı nakit sağlanması yer almamaktadır. İslami bankalar hem kendileri için hem de müşterileri için nakit gerektiren bazı durumlarda başka bir alternatif bulamadıkları için klasik teverruk işlemini baz alan, ancak sistemi daha önceden organize eden ve gerçek piyasalardan büyük oranda koparan bankacılık teverruğunu geliştirmişlerdir.

Öncelikle yeniden yapılandırma ve bankalar arası likidite işlemlerinde başlayan bu uygulama daha sonra diğer alanlara da yayılmıştır. Günümüzde oldukça geniş kullanım alanı bulan organize teverruk konusu ile ilgili İslam hukukçularının hemen hemen tamamı, teverruğun bir ürün olarak kullanılamayacağını belirtirken, kısıtlı şartlarda kullanımına cevaz verenler de genelde doğrudan değil ancak alternatifi olmadığı düşünülen ihtiyaç durumunda cevaz vermektedir.

Dünyada katılım bankaları teverruku yeniden yapılandırma, bankalar arası likidite yönetimi, yurtdışı finansal kurumlardan sağlanan fonlar, firmalara yapılan murabaha bazlı teverruk ve bireylere yapılan murabaha bazlı teverruk olarak beş alanda yoğun olarak kullanılmaktadır. Ülkemizde de özellikle bahsi geçen ilk dört alanda yoğun olarak kullanıldığını görmekteyiz. Bankalar teverruk kullandıkları alanlarda piyasa rasyonelitesini de sağlayan alternatif

³ Zainor Nasrah Abdul Rahman & Siti Khadijah Ab Manan, "Tawarruq as a Useful Instrument to Finance Retail the Halal Way", *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Sayı 121 (2014): 281-290.

⁴ Fikret Hadzic & Aida Hanic, "Specifics of Tawarruq Financing Models in Islamic Banking", *4th international scientific conference "Economy of integration" : Challenges of economy in environment under crisis : ICEI 2015*, (Tuzla: University of Tuzla, Faculty of economics, 2015): 125.

ürünler olmadığını ve olması durumunda teverruk yerine tercih edebileceklerini ifade etmektedirler.

Teverruk uygulamasına alternatif arayışı sürecinde dikkat edilmesi gereken hususların başında her bir uygulama alanına yönelik olarak ayrı bir ürün geliştirme ihtiyacı olduğu gelmektedir. Teverruk uygulaması temelde ticareti hedeflemediği için ve finansal yapısı itibari ile her türlü nakit ihtiyacında uygulanabilen bir ürün olduğu için, İslami finansın doğal enstrümanları olan finansal ürünlerden bir tanesi ile çözülmesi mümkün değildir. Bu ürünler genelde ortaklık veya vadeli satım gibi belli bir alana yönelik olduğu için, teverrukun kullanım alanlarına göre ayrı çözüm önerileri geliştirmek gerekmektedir.

Bu çerçeve doğrultusunda bu makalede yeniden yapılandırma alanında kullanılan teverruk uygulamasına yönelik bir alternatif model sunulacaktır. Geliştirilen alternatif model hem teverruk işlemlerini uygulayan bankacılara hem de İslam hukukçularına sunulmuş ve onların gerek ve kısıtları çerçevesinde geliştirilmiştir. Bankacılar olası bir alternatifin yapılandırma yapılan müşteriye koruduğu kadar fonu sağlayan müşteri ve banka tarafının da haklarını koruması gereğini önemle vurgulamışlardır. İslam hukukçuları da alternatif uygulamanın sadece şekli gerekleri karşılamaması, aynı zamanda ürünün amacı ve özü itibari ile de İslam ekonomisi prensiplerine uymasının önemine vurgu yapmışlardır. Çalışmada sunulan ve Yeniden Yapılandırma Tekafül Fonu olarak isimlendirdiğimiz ürün, tüm bu gerekler çerçevesinde oluşturulmuş ve paydaşlar ile yapılan görüşmeler neticesinde nihai şeklini almıştır. Görüşme yapılan İslam hukukçularından ürünle ilgili herhangi bir itiraz gelmezken, bankacılar tarafında da genel ekseriyet uygulanma potansiyeli olduğu yönünde pozitif geri bildirimde bulunmuştur.

Çalışma üç ana bölüm üzerine kurgulanmıştır. Organize teverrukun ne olduğu, piyasada nasıl uygulandığı ve çeşitleri ile günümüz teverruk uygulamaları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Ele alınan diğer bir konu ise teverrukun gelişimi ve fıkhi yönünün incelenmesini kapsamaktadır. En son bölümde ise alternatif ürün olarak geliştirilen Yeniden Yapılandırma Tekafül Fonu uygulaması detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

TEVERRUK NEDİR VE UYGULAMANIN TARİHÇESİ

Teverruk “basılı dirhemler” yani gümüş para anlamına gelen Arapça *venk* kelimesinden türetilmiş olup önceleri sadece gümüş para talebi için kullanılırken zamanla altın ve kağıt para talebi için de kullanılmaya

başlanmıştır.⁵ Teverrukun finansal anlamı ise nakit paraya ihtiyaç duyan bir kimsenin bir malı vadeli olarak satın alıp peşin olarak (genelde daha düşük bir fiyata) bir başkasına satmasıdır. AAOIFI tarafından yayımlanan şer'î standartlarda da teverruk “pazarlık yaparak (müsaveme) ya da (malîyet fiyatını açıklayıp) satıcıya muayyen bir kar ödeyerek (murabaha) vadeli bedelle mal aldıktan sonra nakit temin edebilmek amacıyla emtiayı üçüncü tarafa satar” şeklinde açıklanmaktadır.⁶

Klasik kaynaklara bakıldığında Hanbelilerde ayrı bir terim olarak geçen uygulama, diğer mezheplerde “bey'u'l-îne” kapsamında ele alınmıştır.⁷ Bey'u'l-îne ise vadeli bedelle alınan malın yine ilk satıcısına daha ucuza peşin olarak geri satılması olarak tarif edilmektedir.⁸ Yani tüm süreç bir satıcı ile bir alıcı arasında gerçekleşen bir işlem olarak görülürken İbn Abidin yaptığı tariflerde üç tarafın da yer aldığı bir örnek de sunmuştur.⁹ Vadeli alım ve peşin satım işleri birbirinden bağımsız taraflarca yapılırsa iki bağımsız akit olmakta ve bazı alimler tarafından caiz görülmektedir.¹⁰ Günümüz İslam hukukçuları ise klasik teverruk uygulamasını genel olarak caiz görmektedirler.

GÜNÜMÜZDE TEVERRUK UYGULAMASI

Günümüz İslam hukukçularının klasik dönemde bahsedilen teverruk ile İslami finans kurumlarının uyguladığı teverruk işlemlerini birbirinden ayırdıkları görülmektedir. Klasik dönemde uygulanan teverruku bireysel teverruk veya fihhi teverruk olarak tanımlanırken, günümüzdeki finans kurumları tarafından uygulanan teverruk ise organize teverruk veya banka teverruku olarak isimlendirmektedirler.¹¹ Bu iki uygulamanın farklarını

⁵ İsmail Cebeci, “Teverruk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ek-II, (2016), 601-602; Abdullah b. Süleyman el-Menî', “Et-Te'şîlü'l-fıkhî li't-teverruk fî dav'î'l-ihtiyâcâtî't-temviliyyeti'l-mu'âşıra”, *Mecelletü'l-buhtûsi'l-İslâmiyye*, S. 72 (1425/2004): 353.

⁶ *Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI) Faizsiz Finans Standartları*, (İstanbul: TKBB Yayınları, 2015), 744.

⁷ Cebeci, *DİA*, Teverruk, 601-602.; Buhûtî, M. B. Y., *Keşşâfî'l-kinâ' 'an (metni)'l-İknâ*, C: III, (Beyrut: Darü'l Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 186.; Süyûtî, M. *Meţâlibü Üli'n-Nühâ Fî Şerhi Ğâyeti'l-Müntehâ*, nşr. M. Züheyr Şâvîş, (baskı yeri yok, 1415/1994), III, 62.; El-Menî', sy. 72 (2004), s. 354; *El-Mevsûatü'l-Fikhiyye*, XIV. Vizaretü'l-Evkaf ve'ş-Şuuni'l-İslamiyye, 2004. 147.

⁸ *AAOIFI FFS*, 744.

⁹ Cebeci, *DİA*, Teverruk, 601-602.; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, nşr. Hüsâmeddin b. M. Sâlih el-Ferfûr, (Dimaşk: 1421/2000 XV.), 567-572.

¹⁰ A.g.e., 601-602.; *Mecelletü Mecma'î'l-Fıkhî'l-İslâmiyyi'd-Düvelî*, C.XIX, S.3, Cidde: 2013, 873.

¹¹ Abdulhamit Soğukpınar, “Teverruk” (Yayınlanmamış Makale. Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB), 2019), 6.; *Mecmau'l-Fihhi'l-İslâmî ed-Düvelî*, Karar (19/5). 179; *Rabitatü'l-*

anlamak büyük önem arz etmektedir, çünkü ilk uygulama genel olarak caiz görülürken, ikinci uygulama İslam hukukçularının çoğu tarafından caiz görülmemekte, ancak bazıları kısıtlı şartlar altında, daha önceden belirlenmiş mecburi durumlarda (müşterinin borcunu ödeyemeyerek hacze düşme noktasına gelmesi gibi) uygulanabileceğini belirtmektedirler. İslam iktisadı ve finansı açısından da faize benzer etkileri olan bu uygulamanın olabildiğince kullanılmaması, faizden beklenen negatif çıktılardan kaçınmak amacı ile gerekli görülmektedir. Uygulamaya baktığımızda günümüzde bireysel teverruktan daha ziyade ağırlıklı olarak katılım bankaları tarafından ve çok daha küçük hacimlerde de olsa lokal girişimciler tarafından organize teverrukun kullanıldığını görmekteyiz.

Bireysel / Basit (Klasik) Teverruk

Bireysel teverruk acil nakit ihtiyacını gidermek isteyen ve borç bulamayan bireylerin bir malı vadeli olarak satın alıp, üçüncü kişi ya da tarafa peşin olarak satması ve zaruri ihtiyacını gidermesi durumudur. Malın alındığı ve satıldığı taraflar birbirinden bağımsızdır ve genelde birbirlerinden haberleri de yoktur. Bu uygulamaya iktisadi rasyonalite açısından genel olarak zaruret durumları haricinde başvurmak makul değildir. Çünkü teverrukla nakit elde eden kişi zarar etmektedir. Bu uygulama ulemanın çoğu tarafından caiz kabul edilmektedir.

Şekil 1. Bireysel / Basit (Klasik) Teverruk Şeması

Alemi'l-İslami, el-Karar es-Sâni bi-Şe'ni mevdu': et-Teverruk kemâ tecrîhi ba'du'l masârif fi vakti'l-hadır; Süveylim, S. B. İ., "et-Teverruk vet-Teverruku'l-Munazzam" *Mecma'ü'l-Fiḳhi'l-İslâmi li-Rabitati'l-Alemi'l-İslami*. (Mekke, 2003): 3.;

Organize Teverruk

Organize teverruk ise bireysel teverruktan farklı olarak nakit ihtiyacı olan birey ve kurumlara daha önceden organize edilmiş bir yapı ile kurumsal bir şekilde teverruk işlemi yapılması ile gerçekleşir. Bu uygulamada tüccar 1 ile tüccar 2 anlaşmalıdır. Amaç finansman + kâr sağlamak olduğu için genelde ortada tam bir ticaret olmaz. Örneğin Türkiye’de yer yer karşılaşılan lokal bir uygulama olarak eski bir arabanın teverruk amacı ile alınıp satıldığı durumlara rastlanmaktadır. Bu uygulamada nakit ihtiyacı olan birey teverruk sağlayıcı firmanın önünde duran eski bir arabayı vadeli olarak satın alır. Yakın mesafede bulunan tüccar 2’ye giden ihtiyaç sahibi aracı ona sattığını belirtir ve nakit parayı alarak ayrılır. Burada resmi bir işlem yapılmaz ve birey örneğin 100 birim nakit alıp 120 birim borçlanmış olarak ayrılır. Tüccar 1 ve tüccar 2 anlaşmalıdır ve aralarında sözlü olarak mahsuplaşırlar. Ancak tüccar 1 ve 2 arasında mal veya para akışı gerçekleşmez.

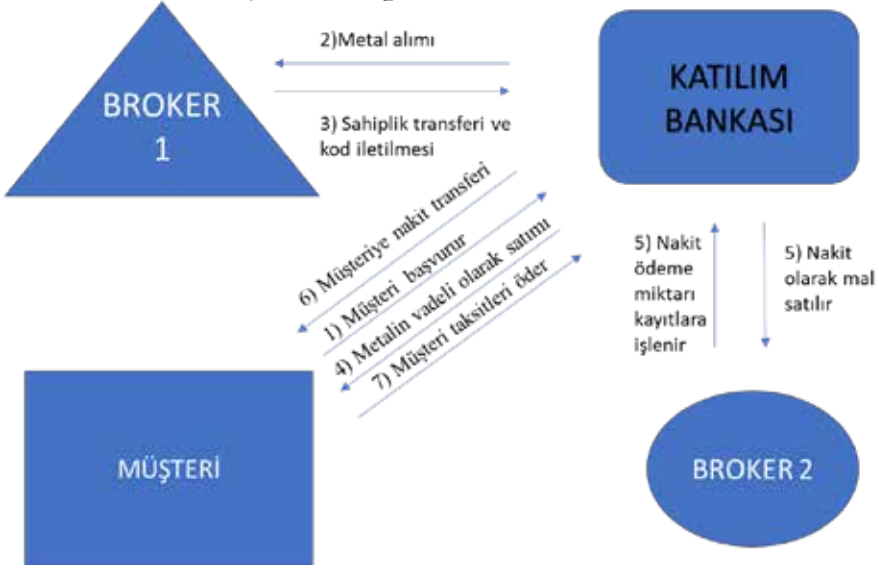
Türkiye’deki ve dünyadaki birçok katılım bankalarında uygulanan organize teverruk ise üstteki örnek ile klasik teverruk arasında bir yapıya sahiptir;

- 1) Müşteri katılım bankasına başvurur. Katılım bankası ile müşteri arasında bir sözleşme imzalanır. Sözleşmede kredinin vadesi, getiri oranı ve katılım bankasının müşterinin vekili olması ile ilgili detaylar yer alır.
- 2) Banka İngiltere’deki bir aracı firmaya (broker) elektronik ekran üzerinden ulaşarak metal alımı yapar.
- 3) İlgili broker kendi sahip olduğu metalin sahipliğini bankaya transfer eder ve ilgili işlemle ilgili bir kod numarasını bankaya iletir. (Bu kısım genel olarak yanlış bilinmektedir. Londra Metal Borsası’ndan mal alımı yapıldığı gibi yanlış bir kanı vardır. İlgili firmalar ile yapılan yüz yüze görüşmelerde bu durumun yanlışlığı teyit edilmiştir)¹²
- 4) Banka kendisine transfer edilen metal sahipliğini vadeli olarak müşterisine satar.
- 5) Banka elektronik ekran üzerinden birinci brokerdan gelen kodu, diğer bir brokerın ekranı üzerinden sisteme girer ve ilk brokerdan satın aldığı metali ikinci brokera nakit olarak müşteri adına satar. (Birinci broker ilk kodu ürettiği anda ikinci brokera elektronik olarak metal miktar ve fiyat bilgilerini aktarır). İşlemlerin tamamı elektronik olarak gerçekleşmekte ve banka muhasebe kayıtlarında ilgili brokerlara açılan hesaplara işlenmektedir. Ancak gerçek bir para transferi, brokerlara gönderilen komisyon haricinde gerçekleşmemektedir. Burada Londra Metal Borsası sadece o günkü metal fiyatının belirlenmesi için kullanılmaktadır. Bu fiyat o gün için tüm brokerlar arasında sabitlenmektedir. (Mal sahipliği transferleri elektronik

¹² DD&Co Limited (DDCAP Group), Mülakat: Mustafa Sancar, İstanbul, 12 Nisan 2019.

- olarak gerçekleştirilmektedir ve banka talep edip gerekli masrafları karşılarsa ilk broker depoda duran metali bankaya teslim edebilme kapasitesine sahiptir.)
- 6) Banka ilk başta anlaşılan nakit miktarını müşterisine satılan malın karşılığı olarak verir.
 - 7) Müşteri vadesi geldikçe ödemeleri gerçekleştirir.

Şekil 2. Organize Teverruk Şeması

TEVERRUK UYGULAMASI İLE İLGİLİ ULUSLARARASI FETVA KURULUŞLARININ ALMIŞ OLDUĞU KARARLAR

1. İslam Fıkıh Akademisi (Mecma'ul-Fıkhî'l-İslâmî ed-Düvelî) 'nin Teverruk ile İlgili Kararı:

İslam Fıkıh Akademisi 2009 yılında BAE'de yapılan 19. toplantısında teverruk konusunu incelemiş ve bireysel teverrukun bey' akdi şartlarını yerine getirmek kaydıyla caiz olduğunu ifade etmiştir. Toplantıda ayrıca organize teverruk (التورق المنظم) ve ters teverrukun da tanımları yapılmış ve banka ile müşterisi arasında nakit elde etmeye yönelik hileli bir satış söz konusu olduğundan her iki işlemin de caiz olmadığına dair karar alınmıştır. Organize teverruk yerine İslami finansa uygun ürünlerin kullanılması, karz-ı hasen gibi uygulamaların teşvik edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.¹³

¹³ Soğukpınar, "Teverruk". 9.

2. Dünya İslam Birliği (Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî)'nin Teverruk ile İlgili Aldığı Karar:

Dünya İslam Birliğine bağlı İslam Fıkıh Akademisi'nin 1998 yılında Mekke'de gerçekleştirdiği 15. toplantısında aldığı kararlara göre bireysel teverruk işlemi caizdir. Bu işlemde malın ilk satıcıya dönmemesinin, işlemi caiz olmaktan çıkaracağı ifade edilmiştir.

Birliğin 2003 yılında Mekke'de gerçekleştirdiği 17. toplantıda ise şu kararlar alınmıştır:

- Organize teverrukta, teverruk talep eden kişinin satın aldığı malın satımı için vekalet ile zorunlu tutulması ister açıkça olsun ister örfen olsun teverruk işlemi caiz olmaktan çıkarır.
- Organize teverruk çerçevesinde yapılan alışverişte yapılan muamelenin sıhhati için gerekli olan şer'î kabz ihlal edilmekte bu da işlemin caiz olmadığı sonucunu doğurmaktadır.¹⁴

3. AAOIFI 'nin Teverruk ile İlgili Standardı:

AAOIFI Teverruk ile ilgili 30 numaralı standardını 2006 yılında yayınlamıştır. Standarda göre teverruk “bir yatırım ve finansman yöntemi değildir. Şartlarına riayet etmek kaydıyla yalnızca ihtiyaç durumu için caiz görülmüştür”. Devamında da “Teverruk ancak kurumun ihtiyaçlarını karşılayamamasına, müşterilerinin zarar etmesine ve faaliyetlerinin kesilmesine sebep olacak derecede likidite kıtlığı yaşandığında kullanılmalıdır” ifadesiyle kısıtlanmıştır.¹⁵ Standart teverruk ile îne'yi net bir şekilde ayırmıştır.

Söz konusu standart, yalnızca ihtiyaç durumlarında kullanılmasına izin verilen teverrukun taşınması gereken belirli şartları da içermektedir. Bu şartlar şu şekildedir:

- İster müsaveme yoluyla olsun ister murâbaha yöntemiyle olsun vadeli bedelle emtia alınırken bütün fikhî gereklilikler yerine getirilmelidir.
- Emtianın mevcut olduğu tespit edilmelidir.
- Emtia üçüncü tarafa satılmadan evvel satıcının mülkiyetine geçirilmelidir.
- Eğer bağlayıcı bir taahhütte bulunulmuşsa bu vaat tek taraflı olmalıdır.
- Sözleşme konusu altın, gümüş veya döviz olmamalıdır.
- Emtia, satıcının diğer varlıklarından tam olarak ayrılacak şekilde belirlenmelidir. Bu da ya malın bizzat teslim alınmasıyla ya da antrepo

¹⁴ A.g.e., 9-10.

¹⁵ AAOIFI FFS, 746.

beyannamelerindeki numaralar gibi emtiayı belirleyen belgelerdeki numaraların tespitiyle olur.

- Eğer emtia, sözleşme sırasında akit meclisinde mevcut değilse malın nitelikleri, numunesi, miktarı ve bulunduğu yer müşteriye bildirilmelidir.
- Emtia, hakiki ya da hakiki teslim imkân veren bir hükmi kabz ile teslim alınmalıdır. Malın teslim alınmasına engel hiçbir kayıt ve faaliyet bulunmamalıdır.
- Haram kabul edilen ineden kaçınmak için malın eski sahibine geri satılmaması gerekir.
- Teverruk alıcısının, malı teslim alma hakkını ihlal eden bir yol kullanılarak emtianın vadeli bedelle alındığı sözleşme ile peşin bedelle satıldığı sözleşme arasında bir bağlantı kurulmamalıdır. Bu bağlantının belgelerdeki şartlara, örfe ya da işlemlerin tasarlanmasına dayanması arasında fark bulunmamaktadır.
- Faizsiz finans kurumu, müşteriye sattığı malı, müşteri adına satacak üçüncü bir taraf için vekâletname düzenlememelidir.
- Müşteri satın aldığı malı ya kendisi satmalı ya da kurum dışında başkasını vekil kılmalıdır. Ancak yalnız kurumu vekil kılarak malı satabiliyorsa kuruma vekalet vermesine engel bulunmamaktadır.
- Faizsiz finans kurumu, sattığı malın bizzat müşteri tarafından ya da onun tercih ettiği bir vekil tarafından satılabileceği konusunda müşterisini bilgilendirmelidir.
- Faizsiz finans kurumu satın aldığı teverruk konusu emtiayı satmak üzere başkasına (bizzat satıcı olmasa bile) vekâlet vermemeli; emtiayı kendi imkânlarını kullanarak satmalıdır. Bu noktada borsa acentelerinden (broker) istifade etmesi mümkündür.¹⁶

4. II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi (2015, Konya):

Kongre sonuç bildirgesinde organize teverruk işleminin caiz olmadığı kanaatine varılmıştır.¹⁷

YAPILIŞ ŞEKLİNE GÖRE TEVERRUK UYGULAMALARI

Düz / Normal Teverruk

Organize düz teverruk yukarıda bahsi geçen katılım bankalarının yaygın olarak uyguladığı teverruk işlemidir. Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî'ye bağlı İslam

¹⁶ AAOIFI FFS, 744 – 746.

¹⁷ “II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi Sonuç Bildirgesi”, (2015, Konya), 10, <http://www.kto.org.tr/d/file/ii-islam-ticaret-hukuku-kongresi-sonuc-bildirgesi.pdf> [22.06.2019].

Fıkıh Akademisi'nin 17. Dönem toplantısında alınan kararda “Banka organizatörlüğünde, uluslararası emtia borsaları ya da diğer borsalardan satın alınan altın ve gümüş dışındaki bir malın (emtia) vadeli fiyatla müşteriye satılması sonrasında, aynı malın satıcı bankanın üstleneceği vekâletle borsadaki başka bir müşteriye peşin olarak satılması ve ilk müşterinin peşin para elde etmesine dayalı olarak gerçekleştirilen işlemdir.” denilmiştir.¹⁸

Ters Teverruk (Emtia Murabahası)

Ters teverruk katılım bankalarının kendi finansman ihtiyacını gidermek ya da kendisi veya müşterisinin elindeki fazla likiditesini değerlendirmek amacıyla kullanılmaktadır.¹⁹

Türkiye’de ters teverruk uygulaması aşağıdaki adımlarla gerçekleştirilmektedir:

- 1) Katılım bankası elinde nakit fazlası bulunan kişi, kurum veya diğer katılım bankaları ile ters teverruk sözleşmesi yapar. Sözleşmede kredinin vadesi, getiri oranı ve erken talep durumunda uygulanacak kurallar ile ilgili detaylar yer alır. Yatırımcı sözleşme ile krediyi kullanan katılım bankasına kendi adına borsadan emtia satın alıp, başlangıçta anlaşılan vade ve kâr oranıyla katılım bankasının kendisine vadeli olarak satması hususunda yetki (vekalet) verir. Bu vekalet ek olarak bankanın sözünden dönmeyeceğine dair bir vaad sözleşmesi imzalanır.
- 2) Yatırımcı parasını katılım bankasına vekili sıfatıyla aktarır.
- 3) Banka İngiltere’deki bir aracı firmaya (broker) elektronik ekran üzerinden ulaşarak yatırımcı adına metal alımı yapar.
- 4) İlgili broker kendi sahip olduğu metalin sahipliğini yatırımcıya transfer eder ve ilgili işleme ait bir kod numarasını bankaya iletir.
- 5) Banka, yatırımcının malı haline gelmiş olan bu emtiayı başlangıçta mutabık kalınan vade ve kar oranıyla yatırımcı adına kendisine satar.

¹⁸ Mustafa, Çakır. “İslam Hukuku Açısından Teverruk İşlemleri” (Yayınlanmamış Doktora Tezi. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara, 2018), 73.; Soğukpınar, Teverruk. s. 7.

¹⁹ Çakır, “İslam Hukuku Açısından Teverruk İşlemleri”, 136.; Durmuş Çetmi. “İslam Hukukunda Teverruk ve Günümüz Uygulaması” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul, 2018), 61.; Servet Bayındır, “Modern Faizsiz Finansman Araçlarından Teverruk ve Ges’in Fikhi Tahlili”, *Fikhi Açıldan Finans ve Altın İşlemleri (Tebliğ ve Müzakereler - Tartışmalı İlmi Toplantı)*, 27-28 Nisan 2012, Konya, 160.; Soğukpınar, Teverruk. s. 8.

6) Banka elektronik ekran üzerinden birinci brokerdan gelen kodu, diğer bir brokerin ekranı üzerinden sisteme girer ve ilk brokerdan satın alınan metali ikinci brokera nakit olarak satar. (Birinci broker ilk kodu ürettiği anda ikinci brokera elektronik olarak emtianın miktar ve fiyat bilgilerini aktarır). İşlemlerin tamamı elektronik olarak gerçekleşmekte ve banka muhasebe kayıtlarında ilgili brokerlara açılan hesaplara işlenmektedir.

7) Banka yatırımcıdan aldığı parayı kendi hesabına aktarır. Brokerlara komisyonlarını öder.

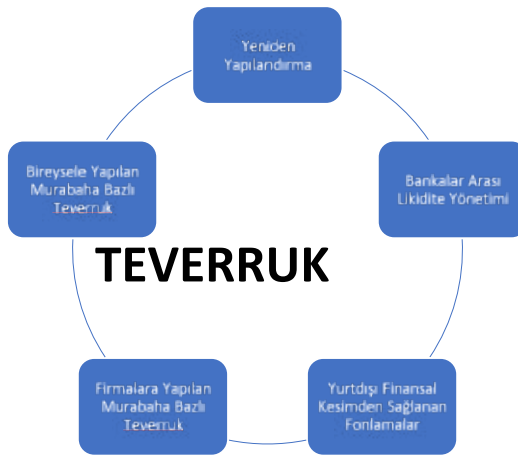
8) Banka vadesi geldikçe taksit ödemelerini yatırımcıya yapar.

Bu işleme ters teverruk denmesinin ana sebeplerinden bir tanesi işlemi krediyi veren değil alan taraf olan katılım bankasının gerçekleştirmesidir. Bu işleme yatırımcı banka açısından bakılarak emtia (commodity) murabahası da denmektedir. Çünkü işlemin tümü teverruk olsa da yatırımcı bankaya düşen rol, vekalet ile aldığı emtiayı murabaha yöntemi ile fonu kullanan bankaya satmaktır. Ancak bu adlandırma müşteriler açısından oldukça yanıltıcıdır ve işlemi gerçek murabaha ile karıştırma gibi problemlere de yol açmaktadır.

KULLANIM ALANLARINA GÖRE TEVERRUK UYGULAMALARI

Katılım bankaları teverruk uygulamalarını aşağıda yer alan 5 temel alanda kullanmaktadır:

Şekil 3. Türkiye’de Teverrukun Kullanım Alanları

Yeniden Yapılandırma

Katılım bankaları bankaya borcu olup da borcunu zamanında ödeyemeyen müşteriler için borcun yeniden yapılandırılması amacıyla da teverruk yapmaktadır. Bankaya ödenemeyen krediler önce takibe düşmekte, 90 günlük takip süresinde de ödeme yapılamazsa kredi batmakta yani temerrüde düşmektedir. Bu süreç hem müşterilere hem de bankaya büyük zararlar vermektedir. Temerrüde düşen müşterilere avukatlar tarafından yasal takip başlatılmakta ve haciz işlemleri uygulanmaktadır. Bu durumda avukat masrafları ve el konan malların satımı süreçlerinde müşteri, mallarının gerçek ederi üzerinden büyük kayıplara uğramaktadır. Zaten finansal olarak dara düşen müşteri elindekilerin de büyük kısmını bu süreçlerde kaybetmekte ve işini kapatmak zorunda kalabilmektedir. İlgili iş yerinde çalışanların da dolaylı olarak işlerini kaybetmeleri ile genişleyen süreç hem müşteri hem de dolaylı olarak ekonomi ve topluma ciddi zararlar vermektedir.

Bankalar tarafında da müşterilerinin kredi ödemelerinde aksamalar olduğu zaman bankacılık kanunu gereği kredileri önce takibe düşmektedir. Bankacılık kanununda yer alan “Kredilerin Sınıflandırılması ve Bunlar İçin Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar” adlı yönetmelikte düzenlendiği üzere banka kredi takip sürecinde ilgili kredi için daha fazla kaynak ayırmak zorunda olup, temerrüde düşmesi (batması) halinde verilen kredinin ciddi bir kısmını alamama durumu ile karşılaşmaktadır. Ciddi zararlara yol açan bu durum bankalar açısından ve para yatırarak kredilere kaynaklık eden diğer müşterilerin haklarının korunması açısından ciddi mağduriyetler oluşturmaktadır.

Tüm bu durumların müşterilere, bankalara ve daha geniş bir açıdan ekonomiye zararlarının önlenmesi açısından yeniden yapılandırma, yani mevcut borcun kapatılarak yerine daha uzun vadeli, müşterinin zayıflayan ödeme gücü ile uyumlu bir borç yapısına ihtiyaç duyulmaktadır. Kamu yönetimi de bankaları bu yönde teşvik etmekte ve BDDK aracılığı ile bu durumu denetlemektedir. Örneğin Kredi Garanti Fonu (KGF) kefaleti bulunan kredilerde zora düşen müşterilere yapılandırma imkanı tanınmadıkça KGF kefaletine başvurma ve borcun tazmin edilmesi yasaklanmıştır. Ayrıca firmalar konkordato ilan ettiklerinde 2 yıllık bir koruma almakta ve bu süre içerisinde bankalar kredilerini ancak yeniden yapılandırma ile tahsil edebilmektedir.

Yeniden yapılandırma işlemi banka müşteriye eski borcunu kapatabilmesi için yeni borç, yani ticarete dayanmayan nakit vermektedir. Katılım bankacılığı, günümüzde temel prensipleri ile uyumlu olmayan bu tip bir finansman problemini aşabilmek için organize teverruk yöntemine başvurmakta, müşteri adına nakit elde etmekte ve bu gelirle müşterinin ödeyemediği ilk borcu kapatmaktadır. Böylece müşterinin ilk borcu kapanmış, kendisine vadeli olarak satılan metal dolayısıyla da bankaya vadeli olarak

borçlanmış olmaktadır. Vadenin uzaması dolayısı ile borçlunun aylık ödemelerinin miktarı düşmekte ve ödenebilir duruma gelmektedir.

Bankalararası Likidite Yönetimi

Bankaların iş modeli temel olarak bir grup müşteriden aldığı fonu bir başka grup müşteriye kredi olarak kullandırmaktır ve bu işlem için birçok riske maruz kalmaktadırlar. Dolayısı ile bankalar bu riskleri yönetmek zorundadırlar.²⁰ Bu risklerden en önemlisi likidite riskidir. Bankalar kredi verirken bunlara karşılık ayırmak zorunda, ayrıca müşteri ihtiyaçları doğrultusunda yükümlülüklerini karşılamak adına belli oranlarda nakit ve benzeri enstrümanlar tutmaları gerekmektedir. Ancak gelen fon kaynakları ile kredi olarak kullanılan fonlar arasında ciddi bir vade farkı bulunmaktadır. Türkiye için temel fon kaynağı olan katılma hesaplarında ortalama fon vadesi 45 gün iken, ortalama kredi vadesi 1 yıl civarlarında bulunmaktadır. Bankalar aktif / pasif yönetiminde oluşan bu vade uyumsuzluğu riskini yönetirken, verdiği krediler için kullandığı fonları defalarca kaynak tarafında çevirmek durumunda kalmaktadır. Ancak fon giriş çıkışları dalgalı olduğu için likidite yönetimi kritik bir duruma gelmektedir.

Yine BDDK tarafından zorunlu tutulan %12'lik sermaye yeterlilik rasyosunun tutturulmasında da likidite yönetimi önemli bir role sahiptir. Likidite devlet tarafından zorunlu tutulan limitleri korumak ve müşteriler tarafında güveni sarsmamak adına dikkatli yönetilmek zorundadır. Bu alanda yaşanacak ciddi bir sorun bankayı iflasa sürükleyebilecek kadar kritik bir öneme sahiptir. Devletin koymuş olduğu zorunluluklarını karşılayamaması durumunda banka faaliyetlerine ara vermek zorunda kalabilir veya müşteriler bankanın likiditesi olmadığı ve iflasa sürüklendiği düşüncesine kapılırlarsa fonlarını çekmek üzere toplu olarak bankaya başvurabilirler. Bu ve benzeri nedenlerden dolayı bankaların likidite konusunda çok sağlam bir pozisyonda bulunmaları elzemdir.

Bankalar uzun vadeli fon temininden ayrı olarak ellerinde yeterli likidite olmaması durumunda kısa vadeli olarak da fon temin etmek durumunda kalmaktadırlar. Bu gibi durumlarda elinde fon fazlası olan bankalar, fon ihtiyacı

²⁰ “Bankaların Likidite Yeterliliğinin Ölçülmesine Ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik”. *Resmî Gazete*, 01.11.2006, Resmî Gazete Sayısı: 26333.; “Bankaların Likidite Karşılama Oranı Hesaplamasına İlişkin Yönetmelik”. *Resmî Gazete*, 21.03.2014, Resmî Gazete Sayısı: 28948.; Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) İyi Uygulama Rehberi, “Likidite Riskinin Yönetimine İlişkin Rehber”, 31 Mart 2016, Sayı:6827.; BDDK İyi Uygulama Rehberi, “Bankaların Sermaye Ve Likidite Planlamasında Kullanacakları Stres Testlerine İlişkin Rehber”, 31 Mart 2016, Sayı:6827

olan bankalara, gecelik, haftalık, aylık (bir veya birden fazla) periyotlarda birbirlerine fon kullandırmaktadır. Bu işlem yurt içinden olduğu kadar yurt dışından da gerçekleştirilmektedir.

Bu işlem nakit temini olması dolayısı ile murabaha ya da ortaklık yöntemleri kullanılmamaktadır. Dolayısı ile bankalar likidite işlemlerinde organize tevarruk yöntemini kullanmaktadırlar.

Yurtdışı Finansal Kesimden Sağlanan Fonlar

Türkiye’de tasarruf açığı bulunmaktadır. Gelişmekte olan bir ekonomiye sahip olan Türkiye ciddi yatırımlara ihtiyaç duymakta fakat bu yatırımları fonlayabilecek yeterli tasarrufa sahip bulunmamaktadır. Türkiye ile benzer konumda bulunan BRICS ülkelerinden büyük doğal kaynaklara sahip olmayan Çin ve Hindistan’a baktığımızda 2018 sonu itibariyle sırasıyla %44,6 ve %29,1 milli tasarruf oranları görmekteyiz. Ancak Türkiye’de bu oran %26,6 olarak gerçekleşmiştir. Aynı oranların 2012 yılında sırasıyla %49,7, %33,5 ve %22,8 olduğu göz alındığında, Türkiye milli tasarruf oranlarını artırma yönünde pozitif adımlar atmış olsa da hala benzer gelişmekte olan ülkelerin altında tasarruf oranlarının olduğu gözlemlenmektedir.²¹ Önceki yılların düşük tasarruf oranları dolayısı ile oluşan borç yükünün çevrilmesi gereği de hesaba katıldığında mevcut tasarruflar yetmemekte ve dış borçlanma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Dış borçlanmada özellikle Körfez fonlarının Türkiye’ye çekilmesinde katılım bankalarının önemli bir rolü bulunmaktadır.

Katılım bankalarında daha önce de bahsi geçen aktif / pasif yönetimindeki vade uyumsuzluğu riskini azaltmada uzun vadeli yurtdışı kredilerinin önemli bir rolü bulunmaktadır. Çünkü yurtdışından sağlanan kaynakların vadesi genelde birkaç seneliktir. Toplanan kısa vadeli fonlar ile uzun vadeli dış kaynakların bir araya getirilmesi, kullanılan kredi vade ortalamasına göre oldukça kısa kalan toplanan fon vadesinin ortalamasını daha iyi bir noktaya çekmektedir. Vade uyumsuzluğu durumu bankalar açısından sistemik risk oluşturabileceği için BDDK tarafından da yakından takip edilmektedir.²²

²¹ World Economic Outlook Database, April 2019. Ulusal Tasarruf Oranı İstatistikleri, https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/weorept.aspx?sy=2009&ey=2018&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=223%2C918%2C156%2C228%2C924%2C922%2C199%2C534%2C429%2C436%2C186%2C158%2C111&s=NGSD_NGDP&grp=0&a=&pr.x=66&pr.y=10 [21.06.2019].

²² BDDK İyi Uygulama Rehberi, “Likidite Riskinin Yönetimine İlişkin Rehber”, 31 Mart 2016, Sayı:6827

Yurtdışından sağlanan bu krediler; sendikasyon kredileri, bankalar arası karşılıklı borçlanmalar ve sukuk (kira sertifikası) ihraçları ile yapılmaktadır. Bu yöntemler ağırlıklı olarak teverruka dayanmaktadır.

Firmalara Yapılan Murabaha Bazlı Teverruk

Büyük firmaların bazıları ödemelerinin finansmanını toplu bir şekilde yapmak istemektedirler. Örneğin büyük bir perakendeci birçok firmadan alacağı mallar için yüzlerce fatura gerektirecek işlemler yapmaktadır. Bu gibi durumlarda her bir işleme ayrı bir murabaha düzenlemek büyük bir işgücü ve zaman yükü oluşturmaktadır. Bu durumlarda katılım bankaları müşterilerine teverruk ile finansman sağlayabilmektedirler. Yine çok alıcılı ve satıcılı müstahsil ödemeleri tarzlı işlemlerde, enerji faturası gibi önce kullanımın gerçekleştiği ve daha sonra faturanın kesildiği durumlarda teverruk üzerinden nakit finansmanı yapıldığını görmekteyiz.

Bir başka kullanım alanı da süt, fındık gibi lokal üreticilerden çok miktarda ve sıklıkla yapılan işlemlerde her zaman fatura düzenlenememekte ve finansmanında teverruk yöntemine başvurulabilmektedir. Yine yurt dışında yapılan projelerde ilgili ülkeden temin edilen işçilik, ham madde gibi alımlarda katılım bankasına fatura ibraz etmek her zaman mümkün olmamaktadır.

25.01.2019 tarihli Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik'in 19. maddesinin 4. fıkrası "Satım yöntemlerine dayalı işlemlerde satıcı tarafından müşteri adına düzenlenen belgeler sebebiyle yapılacak ödemelerin finansman sağlayan banka vasıtasıyla yapılması, bankanın kayıtlarında gösterilmesi ve alım satımına ilişkin belgenin bir suretinin bankada muhafazası zorunludur." demektedir. Dolayısı ile hukuki olarak bir işlemin murabaha sayılabilmesi için mutlaka faturanın kredi tarihinden önce kesilmesi ve belgelenmesi zorunluluktur.

Tüm bu işlemler esasen murabahaya dayalı işlemlerdir. Ancak ya işlem yoğunluğundan ya da fatura alınamaması gibi durumlardan dolayı normal murabaha yöntemi ile bunların çözülmesi zor veya imkansız olabilmektedir. Bu nedenlerden dolayı katılım bankaları firmalara yönelik murabaha bazlı teverruk uygulaması yapmaktadır.

Ancak bu durumu çözmek için bazı katılım bankalarının murabaha bazlı teverruk yerine genel vekalet vererek murabaha işlemlerini gerçekleştirmekte olduklarını da eklemek gerekir. Bu yöntemin yukarıda bahsi geçen durumlar için daha uygun bir yöntem olduğu görülmektedir.

Bireysele Yapılan Murabaha Bazlı Teverruk

Bireysel müşterilere yönelik olarak yapılan teverruk uygulaması katılım bankacılığı içerisinde yaygın değildir. Ancak nadir de olsa müşterinin murabaha işlemini yanlış anlayarak firmadan murabaha işlemi başlamadan önce alını yapması gibi zaruret durumlarında uygulanmaktadır.

Ayrıca bazı katılım bankaları faturası temin edilemeyen hizmet alımları, paralı askerlik veya sigorta – vergi ödemeleri gibi devletin süreli olarak tanıdığı kolaylıklardan yararlanabilmek gibi durumlarda müşterilerine teverruk yöntemi ile nakit sağlamaktadırlar. Bu uygulama çoğu katılım bankasında bulunmamaktadır.

Daha uç uygulamalarda müşterilerin ihtiyaç adı altında beyan ettikleri her türlü durumda teverruk ile kredi sağlayan bankalar da vardır. Bu tür uygulamalar genellikle Malezya gibi yurt dışı örneklerinde karşımıza çıkmaktadır.

ORGANİZE TEVERRUĞUN GELİŞTİĞİ KATILIM BANKACILIĞI ARKA PLANI VE ALTERNATİF ÜRETİRKEN UYGULAMA ALANLARINA ÖZGÜN PLATFORM VE ÜRÜNLERİN GELİŞTİRİLMESİNİN GEREĞİ

Katılım bankaları 20. Yüzyılın 2. yarısından itibaren faiz hassasiyeti bulunan ve İslam'ın iktisadi prensipleri içerisinde finansman ihtiyacını gidermek isteyen kişilerce başlatılmış ve konvansiyonel bankalardaki kurumsal yapı ve ürünlerin helal versiyonları üzerinden kurgulanmıştır. Bu bir zaruret olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü hakim iktisadi yapı materyalist bir paradigma üzerine kurumsal yapılarını oluşturmuş ve faiz tüm sistem için yapı taşı vazifesi görmüştür. Böylesi bir ortamda Müslüman birey ve iş adamlarının acil ihtiyaçlarını karşılamak üzere çok küçük ölçeklerde kurulan katılım bankaları, diğer tüm iktisadi kurumları konvansiyonel olan mevcut sisteme eklenmek durumunda kalmışlardır. Dolayısı ile de ilk etapta zaten yürürlükte olan konvansiyonel sistem içerisindeki finansal ürünlerin faizsizleştirilmesi birincil hedef olarak ortaya çıkmıştır.

Zaman içerisinde İslami finans büyümüş olsa da günümüz finans dünyasında halen görece oldukça küçük bir pay almaktadır. Ürün yapıları da genel olarak faizli sistemdeki ürünlerin faizsizleştirilmesi çalışmaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Maalesef temel tasarımları İslam iktisadı paradigmasından doğmayan bu ürünler zaman zaman sıkıntılı veya tam olarak İslami prensiplere oturmayan ara çözümlere muhtaç olmuştur.

Teveerruk ürünü de bahsi geçen ara çözümlerden bir tanesidir. Esasen İslami finans, ortaklık ya da karşılıksız karz-ı hasen uygulamasının da içinde yer aldığı infak temeline oturması gereken bir sistemdir. Halbuki konvansiyonel finans borcun fazlalık karşılığı verilmesine dayanmaktadır. Dolayısı ile paranın nakit olarak üzerine fazlalık eklenerek doğrudan kullanılması katılım bankaları açısından mümkün değildir.

Daha önce zikredilen alanlardaki nakit ihtiyaçlarına binaen teveerruk uygulaması katılım bankacılığında kullanılmaktadır. Ancak ilgili ürün peşin verip vadede fazlalık almaya dayanan faizin yerine tasarlanmış ve zorlama bir üründür. Kullanım kolaylığı ve sistemin sıkıştığı noktalara çözüm getirmesi hasebi ile yaygın kullanım alanı bulmaktadır.

Teveerruk ürünü finansal işlev olarak faize benzediğinden nakit finansmanı gerektiren ve alternatifi bulunamayan alanlara çözüm olabilmektedir. Bu yüzden İslami finansın tüm gereklerini yerine getirecek ve teveerrukun kullanıldığı tüm bu alanlara çözüm olabilecek bir ürün eşyanın tabiatı gereği mümkün değildir. Yapılması gereken, her bir alan için ayrı ürünler düşünülmesi ve o alan içerisinde temelini İslami finansal prensiplerin oluşturduğu ürünlerin tasarlanmasıdır. Diğer türlü faizin gördüğü işlevi görebilecek İslami bir ürün bulmak doğal olarak mümkün olamayacaktır.

YENİDEN YAPILANDIRMADA TEVEERRUKA ALTERNATİF BİR ÜRÜN; YENİDEN YAPILANDIRMA TEKAFÜL FONU

Aşağıda sunulacak olan “Yeniden Yapılandırma Tekafül Fonu” da yukarıda bahsi geçen çerçeve içerisinde geliştirilmiş ve yeniden yapılandırma alanında kullanılan teveerruka bir alternatif olarak sunulmuştur.

YYTF (Yeniden Yapılandırma Tekafül Fonu) Nedir?

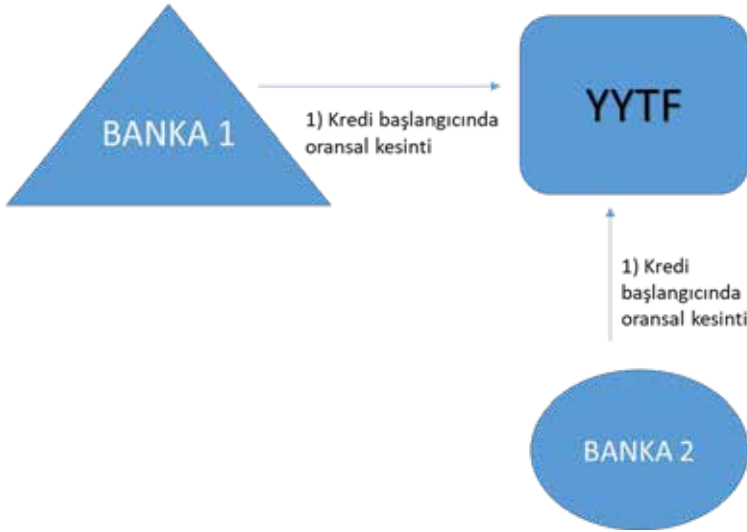
YYTF sadece yeniden yapılandırma alanına yönelik olarak tasarlanmış bir alternatif platformdur. YYTF temel olarak teveerruka alternatif sunan bankalararası bir yardımlaşma fonu (sigorta) kurulmasını öngörmektedir. Bu platform müşterisi yapılandırmaya giren bankanın, müşterisine yapılandırma yaparken enflasyon harici bir yük bindirmeden, yani paranın gerçek değerinin korunmasını sağlayarak işlemi gerçekleştirebilmesine olanak sağlamakta ve fon aracılığı ile bankanın yapılandırma sonucu oluşan dolaylı zararını karşılamaktadır. Bu tekafül yapısı ile hem müşteri hem de banka yeniden yapılandırma gerektiren durumlarda zarardan korunmuş olmaktadır.

Fon Nasıl İşliyor?

1) Fonun Oluşturulması

Yeniden yapılandırılmalar için katılım bankaları arasında ortak bir tekafül fonu kurulur. Fon, kredi başlangıcında bankalardan kredinin belirlenmiş cüzi bir oranında yapılan kesintiler ile oluşturulur. Kesinti oranı ilgili bankanın bir önceki senedeki kredi hacmi ve yapılandırma oranları doğrultusunda belirlenir. İlgili kesinti kredi başlangıcında bir defaya mahsus olarak yapılır.

Şekil 4. YYTF Fon Toplama Şeması

YYTF ister katılım bankalarının bu fonu yöneteceği ayrı bir yapılanma ile, istenirse de mevcut tekafül firmaları altında komisyon karşılığı bir havuz olarak işletilebilir. İkinci seçenek, tekafül firmalarının hali hazırda tekafül fonları işletmeleri ve gerekli tüm yazılımlara sahip olmaları sebebiyle daha maliyet etkin gözükmetedir. Bu seçenek tercih edildiği takdirde tekafül firması altındaki mevcut yazılım sistemi ile katılım bankalarındaki sistemlerin birbirleri ile iletişimini sağlayacak küçük çaplı yatırımların eklenmesi yeterli olacak ve ilk opsiyonda gerekli olan başlangıç yatırım maliyetlerini minimize edecektir.

2) Yeniden Yapılandırma İhtiyacı Oluştugu Zaman Fonun Devreye Girmesi

Banka, verilen kredinin başlangıcında sigortayı yaptırdıktan sonra ilerleyen aşamalarda müşteri ödemelerinde sıkıntı yaşar ve yeniden yapılandırmaya karar verirse aşağıdaki aşamalar uygulanır:

Banka ile müşteri arasında

A) Banka, müşterisi ile olan borcu toplam rakam üzerinden dondurarak yeniden yapılandırır (Müşteriye karz-ı hasen vererek vadeyi uzatır).

Örneğin; 120 TL bakiyesi ve 6 aylık taksiti (yarım sene) kalmış bir kredi bulunduğunu var sayalım. Bu kredi yapılandırılarak 120 TL'lik borç sabit tutulup 6 aylık vade 12 aya (1 yıl) çıkarılır. Böylece borç 20TL'lik taksitler yerine 10 TL'lik taksitlere bölünür.

B) Banka ödemelerde enflasyon farkını hesaplar ve aylık periyotlarla (TÜİK verileri açıklandıkça) müşterinin aylık ödemelerine ekleyerek tahsil eder (veya baştan tahmini hesaplanarak ve vade sonunda reel gerçekleşmeye göre mahsuplaşarak da uygulanabilir). Yani TÜİK verileri 1 ay geriden geldiği için enflasyon farkı 1 ay sonradan yansılmaya başlayacaktır (12 aylık ödemeler bittikten sonra 1 ay daha enflasyon farkı alınmaya devam edilecektir).

Şekil 5. Yeniden Yapılandırma Durumunda Yytf'nin İşleyiş Şeması

Fon ile banka arasında

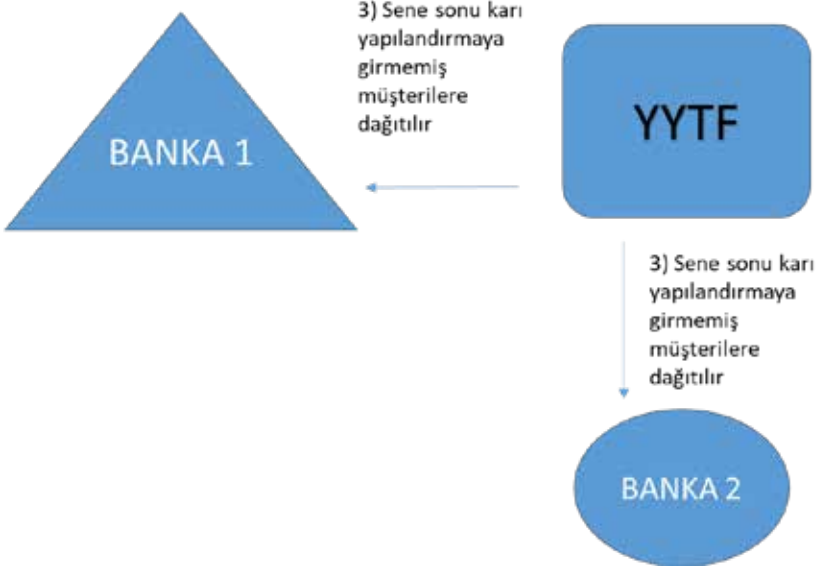
C) Fonun bankaya yeniden yapılandırma dolayısı ile mahrum kaldığı kar payı farkını ödemesi için; yeniden yapılandırma döneminde piyasa ortalama kredi kar payı hesaplanır ve enflasyon oranından çıkarılarak kalan bakiye fon tarafından bankaya ödenir.

Örneğin; kalan 1 senelik sürede ortalama yıllık kar payı %13, enflasyon %10 ise, aradaki fark (yıllık %3), aylık olarak hesaplanarak bankaya fon tarafından ödenir.

3) Dönem Sonunda Fonda Artı Değer Varsa Geri Dağıtılması

Tekafül fonu her sene sonunda kar ve zararını hesaplayarak, artı bir değer varsa bir kısmını yedekleyerek yapılandırmaya girmemiş kredi sahibi bankalara geri dağıtır. Zarar oluşursa (ki genelde karşılaşılan bir durum değildir) tekafül sigortacılığı kapsamında değerlendirilir.

Şekil 6. YYTF'de Dönem Sonunda Kalan Karın Dağıtım Şeması

Güncel Değerler Işığında Oluşması Beklenen Sigorta Kesinti Oranı ve Fon Büyüklüğü

Fon için yapılması düşünülen kesinti oranı ilk sene her bankanın son birkaç senede verdikleri krediler ve yapılandırmaya giren kredilerin oranı ile kredi kar payı ile enflasyon arasındaki fark oranları alınarak hesaplanabilir. Kabaca aşağıdaki formül kullanılabilir:

Fona ödenmesi gereken kesinti oranı (%) = Yapılandırmaya giren borç oranı * (Ortalama kredi kar payı oranı – enflasyon oranı) * 100

İlk seneden sonra ilgili bankadan yapılacak kesintinin oranı, bir önceki sene ilgili banka için fondan çıkan miktarın, bankanın fon ile ilişkilendirilen kredi hacmi ile bölünmesinin, birin biraz üstündeki (ör: 1,1 gibi, ihtiyat için) bir katsayı ile çarpımı ile belirlenir. Böylece bankaların zaruret dışında fona başvuramamalarını sağlayacak ödül / ceza mekanizması oluşturulur.

Bankadan yapılacak kesinti oranı = (Fondan çıkan ödeme miktarı / Fona dahil ettiği kredi hacmi) x 1,1

Müşteri ve Bankadan Tahmini Sigorta Kesinti Oranı Hesabı

(İstatistikler sırası ile 2018 / 2017 sonu itibari ile alınmıştır)²³

Katılım bankaları toplam krediler: 112,5 / 97,6 Milyar TL

Takipteki alacaklar oranı (%): 4,14 / 3,22

Tahmini sektör yapılandırma oranı (%): 2,48 / 1,93 (Takipteki alacakların %60'ı olarak tahmin edilmiştir. Bu oran sürekli değişmekle birlikte sektör temsilcileri tarafından makul bulunmuştur.)

Enflasyon TÜFE (%): 20,3 / 11,9²⁴

Senelik kredi kar payı oranı (%): 24,8 / 14,9²⁵ (Ortalama kar payı oranlarına göre tahmin edilmiştir.)

Ortalama tahmini kalan ödeme süresi: 12 ay (1 yıl)

FONA ÖDENMESİ GEREKEN KESİNTİ ORANI (%) =
Yapılandırmaya giren borç oranı * (Ortalama kredi kar payı oranı – enflasyon oranı) * 100 = 0,0248*(0,248 – 0,203)*100 = 0,1116 (%) **(2018 yılı sonu)**
= 0,0193*(0,149 – 0,119)*100 = 0,0579 (%) **(2017 yılı sonu)**

Yani her kredi için ortalama %0,11 (2018) ve %0,058 lik bir tekafül kesintisi gerekmektedir. Bu da 100.000 TL'lik bir kredi için 110 / 58 TL'lik bir sigorta bedeline tekabül etmektedir.

²³ Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB), *Katılım Bankaları 2018 Raporu*, 2019.

²⁴ “Tüketici Fiyat Endeksi, Aralık 2018 Haber Bülteni”, TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30848> [23.05.2019].

²⁵ “Katılım Bankalarının Konut Finansman Oranları 1 Yılda Yüzde 18 Arttı”, Katılım Dünyası, <https://katilimdunyasi.com/2017/12/11/katilim-bankalarinin-konut-finansman-oranlari-1-yilda-yuzde-18-artti/> [23.05.2019].

	Toplam Krediler (Milyar TL)	Tekafül Kesinti Oranı (%)	Fona Senelik Gelen Miktar (Milyon TL)
2018	112,5	0,11	124
2017	97,6	0,058	57

YYTF'nin katılım bankacılığında yeniden yapılandırmalar için kullanılması halinde fonda 2017 verilerine göre 57 milyon TL ve 2018 verilerine göre 124 milyon TL gibi bir büyüklük oluşması beklenmektedir. Fon Türkiye'de tekafül sisteminin gelişmesine de katkı vermiş olacaktır.

YYTF ile İlgili Önemli Noktalar

YYTF fonu ile ilgili aşağıdaki hususlara da dikkat edilmesinde fayda vardır.

- Kredi sözleşmesine yapılandırma olması durumunda fonun nasıl işleyeceği ile ilgili bir madde eklenebilir (spesifik olarak; kredi yapılandırmaya girerse değişken kar payı uygulanacağı, enflasyon oranının nasıl belirleneceği, yapılandırmada erken ödeme olursa ceza oranı vb. belirtilir). Böylece kredide kullanılan sabit kar payı oranı, yapılandırma sürecinde herhangi bir sıkıntıya girilmeden şemaya göre ayarlanarak uygulanabilir.
- Fondan ödeme yapılan müşterinin KRS veya mevzucu (kredi geçmişi), yapılandırılan borcun tüm borcuna oranı, yapılandırmanın miktarı ve yapılandırmanın taksit sayısına göre negatif bir puan ile cezalandırılır. Böylece her ne kadar yeniden yapılandırma kararı banka veriyor olsa da müşteri açısından yeniden yapılandırma herhangi bir negatif çıktısı olmayan, cazip bir durum olmaktan çıkarılmış olur. Müşteri aynı kredide ikinci bir yapılandırmaya giderse enflasyonun üzerine ceza primi de yüzdesel olarak eklenir. Böylece müşterinin borcu suiistimal etmesi engellenir. Gelen ceza ödemeleri ceza havuzuna aktarılır. Kanunen üç ve üstü kere yapılandırma imkanı bulunmadığı için bu alanda suiistimal etme imkanı doğal olarak bulunmamaktadır.
- Müşteri imkanı olursa yapılandırmaya giren borcunu erken kapatabilir. Erken ödeme ile KRS veya mevzucuna (kredi geçmişi) işlenen negatif etki azaltılır. Bu süreç ile ilgili detaylar sözleşmede net bir şekilde baştan belirtilir.
- Fon tarafından bankaya yapılacak ödemeler ile ilgili vergilerin ödenmesi bankaya aittir. Böylece bankanın yapılandırmaya mümkün olduğunca müşteri yönlendirmemesi teşvik edilmiş olur.

SONUÇ

Günümüzde teverruk olarak geçen organize teverruk kullanım kolaylığı ve finansal fonksiyon açısından faiz ile aynı sonuçları doğuran bir ürün olması dolayısı ile tüm bankacılık alanlarında rahatlıkla kullanılabilir. Ancak temelini İslami finansın dayandığı ortaklık ya da infaka dayalı karz işlemlerinden almayan bu yapıya genel olarak cevaz verilmezken sadece ihtiyaç hallerinde şekil şartlarını karşılamak kaydıyla İslam hukukçuları tarafından izin verilmektedir. Finansal ve iktisadi çıktıları da faizden farklı olmayan, yani faiz işlemi sonucu oluşan “zenginliğin belli ellerde toplanması” problemi, dara düşeni kaldıran değil elindeki de alan bir yapıda olması vb. gibi birçok problemi bünyesinde barındıran bu ürün borç karşılığında ek para alınmasına dayalı bir üründür.

Bu ürün günümüz İslami finansında ve ülkemizde giderek daha fazla hacim kazanmaktadır. Malezya ve bazı Körfez ülkelerinde hemen her alanda kullanılan bu ürün Türkiye’de görece çok daha kısıtlıdır ve bu makalede detayları ile açıklanan beş ana alanda kullanılmaktadır. Bu alanlardan bireysel müşterilerin nakit ihtiyaçlarına yönelik yapılan kullanımlar halen birçok katılım bankasında uygulanmamakta, oldukça kısıtlı bir kullanımı bulunmaktadır.

İdeal olan, organize teverruk yerine İslami finans paradigmasına dayanan ve İslam ekonomisi prensipleri ile çelişmeyen uygulamaların geliştirilerek bu ürünün yerine ikame edilmesi olacaktır. Günümüzde organize teverrukun uygulandığı alanlara bakıldığında tek bir çözüm önerisinin yeterli olmayacağı, farklı doğaya sahip alanlar için farklı çözüm önerilerinin üretilmesi gerektiği görülmektedir.

Türkiye’de organize teverrukun en yoğun kullanıldığı alanların başında gelen yeniden yapılandırma alanı için tekafüle dayalı bir çözüm sunulabileceği bu makalede paylaşılmıştır. Yeniden yapılandırma tekafül fonu (YYTF), her sene milyarlarca liralık yeniden yapılandırma işleminin organize teverruk ile yapıldığı bu alana yardımcı olmaya dayalı faiz şaibesinden kurtarılmış tamamen helal bir içerik önerisinde bulunmaktadır. Danışma kurullarında yer alan birçok İslam hukukçusuyla yapılan görüşmelerde bu ürünle ilgili pozitif dönüşler alınmış ve herhangi bir negatif geri bildirimle rastlanmamıştır.

Mevcut durumda hem katılım bankaları hem de konvansiyonel bankalar yeniden yapılandırma ile zora düşmüş müşterilerine bir yandan iflastan kurtuluş imkanı sağlarken, diğer yandan artan riskten dolayı daha fazla ödeme yükünün altına sokmaktadırlar. YYTF ise dara düşüp yeniden yapılandırmaya alınan müşterisine karz benzeri finansman ile fazlalık bindirmeden, sadece paranın enflasyon karşısında erimesini engelleyerek bankaya haksızlık oluşturmayacak

bir kesinti ile, zor zamanında yardımcı olmaktadır. Sigorta uygulaması ile de bankaların ve dolayısı ile parayı yatıran yatırımcıların zararının önüne dayanışma yolu ile geçilmektedir.

YYTF uygulaması yıllara göre binde 0,5 / 1 civarlarında bir sigorta yükü getirirse de yapılandırma sürecindeki firmaların temerrüde düşme oranının (ödeme yüklerinin hafiflemesi dolayısı ile) azalmasına da katkı sağlayacaktır. Böylece batma ile yüzme arasındaki kırılma bölgesinde kalan firmalar hafifleyen ödeme yükleri ile daha fazla ayakta kalma şansını yakalayacaklar, hem bankaların batık kredi oranını azaltarak katılım bankacılığı sistemine destek verecek hem de ekonomi içerisindeki yerlerini koruyarak çalışanlarına, ailelerine ve ülke GSYİH'na pozitif katkı vermeye devam edebileceklerdir.

YYTF ile sergilenecek dayanışma, konvansiyonel bankacılık uygulamalarında yer almadığı için müşteri sadakatine de ciddi katkı sağlaması beklenmektedir. Ayrıca katılım bankacılığına özgün faydalı bir ürün olarak sektörün pozitif ayrışmasına ciddi bir katkıda bulunacaktır. Yurtdışına gönderilen komisyonların ülkemizde kalmasının sağlanması ve tekaful sigortacılığının hacmine olumlu katkı yapma potansiyeli de diğer pozitif yan çıktılar olarak gözükmektedir.

KAYNAKÇA

- II. Uluslararası İslam Ticaret Hukuku Kongresi Sonuç Bildirgesi. (2019). <http://www.kto.org.tr/d/file/ii-islam-ticaret-hukuku-kongresi-sonuc-bildirgesi.pdf> [22 Haziran].
- Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI). (2015). *Faizsiz Finans Standartları*, İstanbul: TKBB Yayınları
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK). (2016). *Bankaların Sermaye ve Likidite Planlamasında Kullanacakları Stres Testlerine İlişkin Rehber*. İyi Uygulama Rehberi, (31 Mart), Sayı:6827.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK). (2016). *Likidite Riskinin Yönetimine İlişkin Rehber*. İyi Uygulama Rehberi, (31 Mart), Sayı:6827.
- Bankaların Likidite Karşılama Oranı Hesaplamasına İlişkin Yönetmelik, *T.C. Resmî Gazete*, 28948, 21 Mart 2014.
- Bankaların Likidite Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik, *T.C. Resmî Gazete*, 2633301, 01 Kasım 2006.
- Bayındır, S. (2012). Modern Faizsiz Finansman Araçlarından Teverruk ve Ges'in Fikhi Tahlili. *Fikhi Açıldan Finans ve Altın İşlemleri - Tebliğ ve Müzakereler - Tartışmalı İlmi Toplantı*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 160.

- Buhûtî, M. B. Y. (2009). *Keşşâfû'l-kınâ' 'an (metni)'l-İknâ*, C: III, Beyrut: Darü'l Kütübî'l-İlmiyye.
- Cebeci, İ. (2016). Teverruk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ek-II
- Çakır, M. (2018). *İslam Hukuku Açısından Teverruk İşlemleri* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.
- Çetmi, D. (2018). *İslam Hukukunda Teverruk ve Günümüz Uygulaması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul.
- DD&Co Limited (DDCAP Group). (2019). *Mülakat*. Mustafa Sancar, İstanbul, 12 Nisan.
- El-Menî, A. B. S. (2004). "Et-Te'şîlü'l-Fıkhî Li't-Teverruk Fî Dav'î'l-İhtiyâcâtî't-Temvîliyyeti'l-Mu'âşıra". *Mecelletü'l-buhûsî'l-İslâmiyye*, (72): 353.
- El-Mevsûatü'l-Fıkhiyye. (2004). XIV. *Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye*, Kuveyt.
- Hadzic, F. & Hanic, A. (2015). Specifics Of Tawarruq Financing Models in İslamic Banking. *4th international scientific conference "Economy of integration" : Challenges of economy in environment under crisis : ICEI 2015*. University of Tuzla, Faculty of economics, Tuzla: 123-139.
- İbn Âbidîn. (2000). *Reddü'l-muhtâr*, Dımaşk: Hüsâmeddin b. M. Sâlih el-Ferfûr (nşr.), XV, 567-572.
- Katılım Dünyası. (2019). *Katılım Bankalarının Konut Finansman Oranları 1 Yılda Yüzde 18 Arttı*. <https://katilimdunyasi.com/2017/12/11/katilim-bankalarinin-konut-finansman-oranlari-1-yilda-yuzde-18-artti/> [23 Mayıs].
- Mecelletü Mecma'î'l-Fıkhî'l-İslâmiyyi'd-Düvelî (2013). XIX, Cidde.
- Rabitatü'l-Alemi'l-İslâmi (t.y.), *el-Karar es-Sâni bi-Şe'ni mevdu': et-Teverruk kemâ tecrîhi ba'du'l masârif fi vakti'l-hadır*
- Rahman, Z. & Ab Manan, S. (2014). Tawarruq as a Useful Instrument to Finance Retail the Halal Way. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, (121): 281-290.
- Soğukpınar, A. (t.y). Teverruk. Yayınlanmamış makale taslağı. Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB).
- Süveylim, S. B. İ. (2003). Et-Teverruk vet-Teverruku'l-Munazzam. *Mecma'ü'l-Fıkhî'l-İslâmi li-Rabitati'l-Alemi'l-İslâmi*. Mekke: 3.
- Süyûtî ,M. (1994). *Meçâlibü Üli'n-Nühâ Fî Şerhi Ğâyeti'l-Müntehâ* (III, 62), Baskı yeri yok: M. Züheyr Şâvîş.

- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı). (2019). *Tüketici Fiyat Endeksi, Aralık 2018 Haber Bülteni*. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30848> [23 Mayıs].
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB). (2019). *Katılım Bankaları 2018 Raporu*.
- World Economic Outlook Database, April 2019. (2019). *Ulusal Tasarruf Oranı İstatistikleri*. https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/weorept.aspx?sy=2009&ey=2018&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=223%2C918%2C156%2C228%2C924%2C922%2C199%2C534%2C429%2C436%2C186%2C158%2C111&s=NGSD_NGDP&grp=0&a=&pr.x=66&pr.y=10 [21 Haziran].

